

Nepazīstamā dzimtene – pazīstamā svešatne

Latvijas ceļojuma iespaidi

Olafs barons fon der Osten-Sakens (*barona Christiana fon der Osten-Sakena – pēdējā Dundagas muižas pilskunga un baroneses Luīzes fon der Osten-Sakenas mazmazdēls*).
No vācu valodas tulkojis Aigars Dāboliņš

Kādēļ man vajadzēja kļūt turpat piecdesmit gadus vecam, lai pirmo reizi nonāktu zemē, kurā mani senči dzīvoja un darbojās vairāk kā sešu gadsimtu garumā? Šajā zemē dzīvojošo cilvēku sirds atvērtība ir tik uzrunājoša, tā liek man nožēlot, ka tikai tagad sasparojos šim apmeklējumam.

Kādēļ tik ilgi tika atlikts?

Kamēr vēl Dzelzs priekšgars aizkavēja jebkuru piekļuvi zemei, par kuras brīvību mans vectēvs cīnījās vēl Baltijas landesvēra ierindās, Latvija bija daudzu pasakainu nostāstu apvīta, bet tomēr nepieejama pasaule, uz kuras gūla komunisma drūmā ēna. Bet kad Dzelzs priekšgars daļēji pavērās un ceļošana līdz ar Latvijas iestāšanos Eiropas Savienībā (2004) un tūlīt pēc tam arī pievienošanās Šengenas zonai (2007) kļuva daudz vienkāršāka, mani bērni bija vēl pa mazu šādam ceļojumam un ar to saistītajiem intensīvajiem iespaidiem.

Un visbeidzot savu lomu spēlēja arī materiālie apstākļi, jo mūsu ģimene drīzāk ir pieskaitāma t.s. “nabadzībā nonākušajai” muižniecībai un tādēļ tāds garš ceļojums kuplajai piecu bērnu ģimenei bija rūpīgi jāplāno. Tā nu mēs ceļojām ļoti komfortabli ar lidmašīnu un nevis iesprostoti kāda kuģa tilpnē, kā to nācās piedzīvot Luīzei fon der Sakenai 1939. gadā – vācbaltu piespiedu izceļošanā, kuru izraisīja nacistu un staļinistu politiskās intrigas (Hitlera – Staļina pakta kontekstā). Līdz tam viņa palika uzticīga Latvijai un dzīvoja kā atraadne Ventspilī (Windau).

Baltiešu¹ viesmīlība

Pirms tam es gan nenojautu, ka šis atvaļinājums izvērtīsies par pašu iespaidīgāko un vērtīgāko no visiem maniem līdzšinējiem atvaļinājumiem. Mūsu uzturēšanās laikā un izbraucienos mēs sastapām šo neaprauktāmo “baltiešu viesmīlību” un spontanitāti, kura ļoti ātri atdarīja mums daudzas durvis un piepulcināja jaunus draugus - šī neaptveramā izpalīdzība / gatavība palīdzēt, ar kādu mums reizēm pilnīgi nepazīstami cilvēki, prasot tiem ceļu, tūlīt pat tvēra pēc sava viedtālruna vai arī aicināja palīgā kādu vairāk zinošu kaimiņu – atstāja ļoti dziļu iespaidu uz mums.

Vai tā nav tā pati “baltiešu kultūras” tradīcija, kurā es pats esmu ticis audzināts un kura, mītot Vāc zemē, daudzkārt asi atdūrās pret drīzāk stīvo un formāli ievirzīto saskarsmes veidu vāciešu starpā. Mans tēvs ļoti labprāt mēdza spontāni ielūgt viesus vai arī pats atļāvās pie izdevības ierasties viesos pie citiem ar visu savu ģimeni. Kamēr Vācijā viesošanās arī privātā saskarsmē tiek plānota ilgu laiku uz priekšu: viss tiek smalki un detalizēti izsvērts, kas gan nozīmē ļoti pārraugāmu, bet reizē arī laikietilpīgu un pat apgrūtināšu visu lietu iepriekš organizēšanu.

¹ Autors lieto vārdu “baltieši” attiecībā uz arvien vēl dzīvīgo kultūras tradīciju un uz visām Latvijā tolaik dzīvojošajām grupām: gan latviešiem, gan vācbaltus ieskaitot. Tulkotāja piezīme.

Dabas skaistums

Arī daudz apdziedātās plašās Kurzemes āres un mežus es nebiju iedomājies esam tik skaistus. Kad mēs uzmeklējām šobrīd jau stipri noplukušo Puzenieku muižu (Gut Pusseneeken), kurā ir uzaugusi Luīze un no kuras arī Kristians viņu ņēma par sievu, uz kādas no pļavām es saskaitīju nolaidušos 22 stārķus! Iepaids bija gandrīz vai tāds, ka šajā reģionā mīt vairāk stārķu nekā cilvēku. Brīnišķīgajos mežos sastopamā biezā sūnu sega rādās esam kā visērtākais atspere matracis, un, ja vien visur nebūtu strādīgo skudru taciņu, es vislabprātāk pārnakšņotu šeit zem klajas debess. Tā varētu vien turpināt sajūsmināties bez sava gala: mellenes, jūras gaiss un bezgalīgie baltie liedagi un Baltijas jūras tīrais ūdens, ilgā dienas gaisma vasarā...

Man kā aizrautīgam vaļasprieka dravniekam bija iespēja arī apmeklēt vairākas dravniecības. Manas vecvecmātes Luīzes izveidotajā veco ļaužu namā arī tika turētas bites, un viņas meita Klāra kalpoja par padomdevēju Dundagas dravniekiem vēl ilgu laiku.

Aizmirsto ēdienu pazīstamās garšas

Un tad vēl te noteikti ir jāpiemin brīnišķīgie vietējie ēdieni, kuru garšas tūlīt atsauc atmiņā manos bērnības gados vecāku namā baudīto: rudzu rupjmaize / klona maize, aukstā biešu zupa, salātu pārpilnība, kuros allaž tika pielietotas man tik tīkamās dilles, gardās kūkas un tortes no Dundagas konditorejas, kādas nespētu cept pat vislabākie vācu beķeri. Drīz vien mēs iepazīnām arī izdevīgos pašapkalpošanās *fast-food* / uzkodu restorānus, kuriem līdzīgus Vācijā nāktos vēl pameklēt.

Pateicība par savstarpējo saistību

Mana apmeklējuma faktiskais guvums sniedzās daudz dziļāk: manas vecvecmātes Luīzes, kā arī viņas meitas Rutas un viņas švāģerienes / svaines Hedvigas (Kristiana māsas) pierakstos ir lasāma ļoti dziļa, turpat vai ģimeniska savstarpējā saistība ar daudziem dundadzniekiem un arī otrādi – dundadznieku saistība ar maniem priekštečiem. Šī mīlestība un abpusējā lojalitāte sniedzās pat līdz gatavībai, ziedot savu dzīvību vienam par otru. Kopš 1919. gada janvāra notikumiem² ir pagājuši jau simts gadu – neviens no to aculieciniekiem nav vairs šajā saulē, kuriem es gribētu pateikties. Tādēļ mēs kā ģimene ieradāmies vizītē pie Dundagas mēra, lai pateiktos viņam kā oficiālam Dundagas ļaužu pārstāvim, ko es arī labprāt vēlreiz pasvītrotu šeit savā rakstā - tāpat publiski.

Kad lasīju vēstures liecības par šo laiku, kā mana vecvectēva apcietināšanas naktī pilī nodarbināto dundadznieku sievas tūdaļ metās uz Dundagas pils iekšpagalmu, lai mēģinātu kaut vārdu kaujā stāties pretī bolševiku karakalpu nodomiem, man acīs sariesās asaras. Ar visiem spēkiem viņas mēģināja nepieļaut šo apcietināšanu. Tikai dēļ Kristiana paša aicinājuma atturēties no sacelšanās pret bolševikiem, sievas bija pierunājamas atkāpties un doties mājup. Kristians to varēja panākt tikai izliekoties, ka viņš pats brīvprātīgi dodas līdz bolševikiem. Viņam bija skaidrs, kādas sekas izraisīs neapbruņotu civiliedzīvotāju pretošanās bolševikiem, ka bruņotie zaldāti par to noteikti viņiem atriebtos.

² Autors šeit atsaucas uz bolševistiskā terrora laikiem Kurzēmē, kad tika veiktas masveida represijas un bestiālas nošaušanas. Arī barons Kristians fon der Osten-Sakens, Dundagas muižas īpašnieks tika kopā ar citiem "šķiras ienaidniekiem" - mācītājiem, pilsonības pārsvājiem, intelektuāļiem u.c. (totarp arī jūdiem un čigāņiem, kuru iznīcināšana arī bija bolševiku plānā) - apcietināts un brutālā veidā eksekutēts. Bolševiku slepkavnieciskie nolūki bija labi zināmi, tomēr Kristians nebēga šo nāves draudu priekšā, jo viņš zināja, ja bolševiki nevarēs izrēķināties ar muižniekiem, viņu vietā viņi apcietinās un iznīcinās citus Dundagas iedzīvotājus. Kādā no atmiņu veidā fiksētajām šo notikumu liecībām parādās stāsts, ka šo nāves eskadronu sastāvā bija sastopami arī uz nošaušanu vestajiem pazīstami ļaudis, kuri cieņā pret nāvei nolemtajiem pieteicās rakt viņu kapa bedri viņu vietā, kuriem, ziemas salā, līdz apakšveļai izgērbtiem un līdz pēdējam novājinātiem viņu bendes pavēlēja rakt pašu kapu.

Arī daudzi citi, kuri bija nodarbināti pie barona vai vienkārši negribēja atzīt boļševiku varu, nonāca cietumā, kur viņi vienlīdz uz kailas grīdas gulēja līdzās viens otram: tie bija latvieši un vācieši, gan muižnieki, gan strādnieki, gan zemnieki.

Kristīgā ticība kā pamats sabiedrības kārtu nošķiršanās pārvarēšanai un savstarpējai vienotībai

Kāpēc Kristians jau savlaicīgi negādāja par savu drošību un nebēga prom no Kurzemes, kaut arī viņš jau iepriekš bija nogādājis drošībā daudzus savus padotos, kuri bija saņēmuši draudu vēstules no boļševikiem?

Arī par to var spriest no jau augstāk pieminētajiem pierakstiem, bet arī no vienas saglabājušās vēstules, kuru Kristians adresēja savai sievasmātei: izšķirīgs bija kāda uzticama ticības brāļa – prāvesta Moltrehta šajā sakarā teiktais sprediķis, kurš arī apzināti izšķirās palikt pie savas draudzes un vēlāk tāpat tika saņemts ciet un nošauts Tukumā reizē ar Kristianu. Kristianam tādā bija skaidrs, ka boļševiki citādāk sarīkotu asiņainu izrēķināšanos / briesmu darbus ar viņa pakļautībā esošajiem cilvēkiem. Tāpat viņam bija skaidrs, ka palikšana viņam nozīmētu mirt. Savu iekšējo nemieru viņš nevarēja noslēpt no saviem bērniem un sagatavojās šim liktenim, noturot mājas svētbrīžus kopā ar saviem tuviniekiem. Kā raksta viņa māsa, Kristians pats ilgi cīnījās ar šo domu savās lūgšanās, līdz kamēr lēmums tika pieņemts. Toties pēc tam viņš raudzījās nāvei acīs ar stipru pārliecību.

Es domāju, ka tie latvieši, kuri pienesa ieslodzītajiem ēdienu, rīkojās, vadoties no tādas pašas kristīgās pārliecības, kaut arī par to drīz tika apcietināti pat viņu bērni. Kristieši atpazīst savos līdzcilvēkos brāļus un māsas un nevis dažādu kārtu pārstāvjus!

Baznīcas un draudzes Dundagas novadā

Apmeklējuma laikā īpašu uzmanību veltījām baznīcām, kuras uzturēja Kristians, pildot savu pienākumu, kā par savā pakļautībā esošo cilvēku garīgo aprūpi atbildīgais muižkungs (Majoratsherr). Līdzās Dundagas baznīcai tām ir pieskaitāmas Mazirbes, Ģipkas un Kolkas baznīcas, kuras tikušas uzceltas viņa vectēva vadībā. Īpaši mēs esam pateicīgi prāvetam Irbem und Dundagas draudzes mācītājam Armandam Klāvam par viņu personisko pavadību visās vietās un priecājamies, ka Dieva Gara vēsma vēl nav apsūkusi, respektīvi, atkal dāvā savu svētību visai zemei un ka dažviet iedragātās baznīcas atkal ir atjaunotas un tiek uzturētas kā ticīgo pulcēšanās vietas. Biju priecīgs redzēt, ka Dundagā ir iesakņojusies arī viena baptistu baznīca.

Spitālīgo slimnīca un palaušanās uz Dievu

No iepriekš rakstītā ir skaidrs, ka mani vecvecāki spēja tikt galā ar saviem smagajiem pienākumiem, smeļot spēku ticībā. Praktizētā ticība bija visas ģimenes sirdslieta, kas izpaudās ne tikai baznīcu celšanā un uzturēšanā, bet arī dzīvē īstenotā tuvākmīlestībā un dažādu brīvprātīgu un neapmaksātu sabiedrisko amatu un pienākumu veikšanā (Ehrenämter). Kristiana aktīvā iesaistīšanās spitālīgo aprūpē tapa man zināma tikai mūsu apmeklējuma laikā, kad mums tika izrādīta kādreizējā spitālīgo slimnīca (Leprasorium), kas atradās netālu no Tukuma - Sēmes pagasta Brīvniekos, kur es uzzināju, ka viņš ir darbojies kā spitālīgo aprūpes biedrības prezidents. Man nebija pat zināms, cik lielā mērā spitālība bija izplatīta vēl viņa laikā. Vadoties no mūsdienu priekšstatiem par darba laika iedalīti, ir liela mīkla, kā viņš spēja tikt galā ar visiem saviem brīvprātīgi uzņemtajiem sabiedriskajiem amatiem līdzās savam amatam kā sava apriņķa muižniecības maršals (Kreismarschall³) Ventspilī (Windau) un

³ Kurzemē Bruņiecības (muižniecības) kamera ievēlēja pavisam trīs reprezentantus – apriņķa maršalus, kuri kopā ar diviem citiem Kurzemes pilnvarotajiem (ienākumu virsuzraugs un Bruņiecības sekretārs) veidoja Bruņiecības komiteju. Apriņķa maršals bija arī visa apriņķa Bruņniecības sanāksmju priekšsēdis

saviem pienākumiem Dundagā. Viņa meita Ruta atcerās: ja viņa gribēja viņu redzēt, tad viņai nācās par spēļu vietu izvēlēties sava tēva darbistabu un ka turpat viņa vakaros varēja saņemt arī “ar labunakti” vēlējumus un tiem piederošo buču uz vaiga.

Kaut arī Dundagas novadā jau agrākos laikos darbojās astoņas pils uzturētas tautskolas un arī viena tālākizglītījošā skola, Luīzei nebija par grūtu arī pašai pieslēgties mācīšanai gadījumos, ja kāds no uzņemtajiem audzēkņiem neprata ne lasīt, ne rakstīt. Jo viņai rūpēja, lai visi varētu kā nākošie konfirmanti ņemt dalību iesvētes mācībā. Ticības spēkā Luīze sasniedza lielu vecumu un ir gājusi cauri daudziem pārbaudījumiem, kā viņa to apraksta kādā manā rīcībā esošā vēstulē, kas adresēta manam tēvam, kuru viņa 91 gadu vecumā raksta aizvien vēl izcili skaidrās, noturīgās rokraksta līnijās: “vislielāko prieku man sagādā, ka Tu mīli Dievu un mūsu Pestītāju, kas nozīmē vairāk nekā visas pasaulīgās gudrības, un kurš paliek šajā mīlestībā, tam Dievs ļauj plaukt un zelt, ka viņš nes labus augļus”. Par spīti visiem likteņa triecieniem viņa raksta pati par sevi: “Es zinu, ka esmu pasargāta zem Dieva spārniem un ka man ir dāvāta visdziļākā mīlestība uz manu Dievu un Pestītāju, es izjūtu sevi no Dieva nestu un uzturētu, kaut arī mani dzīvē ir piemeklējušas smagas ciešanu un sāpju nastas, kuras man ir nācis nest.”

Izstāde un piemiņas plāksne Tukumā

Man radās izdevība uzzināt par saviļņojošiem notikumiem, kuri ienesa vairāk skaidrības par apstākļiem saistībā ar manu radnieku nāvi. Manas vizītes laikā Tukumā bija atvērta izstāde par Baltijas landesvēru. Apmeklējuma laikā mūs sveicināja pat muzeja direktore personiski un turklāt mēs tikām iepazīstināti ar tekoši vāciski runājošo pētnieci Dišleres kundzi, kura arī pārzināja visus šos notikumus saistībā ar manu ģimeni. Šī apmeklējuma un privātas saskarsmes ietvaros es atklāju piemiņas plāksni 20.01.1919. terora laikā nogalinātajiem, kuru starpā bija lasāms arī Kristiana vārds. Izstādes gide savu prezentāciju gaitā citēja arī kādu izrāvumu no R. Gurlanda grāmatas “Pieredzēt Dievu ieslodzījumā”, kurā autors – mācītājs Gurlands – apraksta nonāvēto identificēšanas norises – kā mans vectēvs Ulrihs atrada savu tēvu Kristianu starp citiem kaili izģērbtiem nonāvētajiem: “Dundagas barona Sakena dēls uzlūkoja līķi pēc līķa un neatrada starp tiem savu tēvu. Līdz es parādu viņam tā līķi. Sudrabaini sirmi gūstniecības laikā gari izaugušie mati, dziļas nopietnības pilns skatiens. Dēls noņem savu galvas segu, un saka lūgšanu, tad pagriežas un dodas prom. Sievas un meitas mēs nepielaidām šī līķu pārklātā lauka apskatei. Mēs gribējām pasaudzēt viņas no šausmīgās – daļēji izkropļoto līķu ainas uzlūkošanas”.

Izstādē bija arī apskatāma kāda, man līdz šim vēl nezināma, manas vecvecmātes Luīzes vēstule boļševiku komisāriem, kurā viņa lūdz izziņu par viņas vīra likteni un par viņam izvirzītajām apsūdzībām (skat. attēlu). Savās atmiņās viņa raksta, ka Dievs viņai piešķīra drosmi divas reizes vērsties pie boļševiku komisāriem, kas, protams, nenesa neko citu, kā vienīgi izņirgāšanos par viņu. Viņas māsa Marta, kura dzīvoja kādā no palīgmuižām Ģibzdē (Gibsdē) un latviešu starpā bija pazīstama kā mundras dabas savrup dzīvojoša un turklāt apkārtējo ļoti mīlēta sieviete, arī tika atrasta nonāvēto vidū ar sadragātu galvaskausu.

Dundagas novada infrastruktūra kādeiz un šodien

Ļoti uzkrītošs bija teicamais un salīdzinājumā ar Vāciju daudz efektīgākais mobilo datu pārraides pārklājums: pat attālos meža nostūros bija garantēta pilna uztvere. Ar to, iespējams, ir izskaidrojama izplatītā jauno viedtālrunu lietošana. Autoceļu stāvoklis katrā ziņā ir atšķirīgs no Vācijā pierastā standarta, un tādēļ pa grants ceļiem mēs braucām ļoti piesardzīgi un labprāt jāvēlāmies tikt apdzīti.

Jau Kristiana laikos Dundagā bija aptieka, kura saskaņā ar nostāstiem izdalīja arī bezmaksas medikamentus. Aptiekas nams ir saglabājies vēl šobaltdien. Veco ļaužu aprūpes namu, tiesa

un pārstāvēja savdabīgu izpildvaru, gādājo par Bruņiecības komitejas lēmumu izpildi, kuri skāra gan muižas un dzīves norises tajās, gan to īpašumā esošos mežus. Tulkotāja piezīme.

gan, mēs vairs neuzgājām. No pils administrācijas puses esot tikusi uzturēta arī slimnīca, kurā ir bijis pastāvīgi nodarbināts vismaz viens ārsts un viena vecmāte. Dundadznieki var tik tiešām lepoties ar senu sociālās nodrošināšanas resp. aprūpes vēsturi. Pēc 1905. gada pils nodedzināšanas dundadznieki nolēma kopā ar Kristianu atjaunot šo ēku un šajā procesā, izmantojot ūdens slūžu sistēmu, uzbūvēja arī paši savu elektrostaciju, ar kuras strāvu tika darbināta arī moderna kokzāģētava.

Jau kopš vairāk nekā simts gadiem Dundagā pastāvēja pienotava un citi saimnieciski uzņēmumi, no kuriem no dažviet šodien pāri palikušas vien drupas (piemēram, vējdzirnavas). Vadoties no Kristiana izteikumiem, vissvarīgākā saimnieciskā nozare esot bijusi mežsaimniecība. Ģipkā atradās kokmateriālu pārkraušanas stacija, kur baļķu koki tika pārkrauti uz kuģiem un varēja tika veiksmīgi pārdoti. Tirdzniecība ar kokmateriāliem tajos laikos esot plaukusi un zēlusi, citādi Dundaga nekad nebūtu varējusi atļauties uzturēt, piemēram, šo lielus līdzekļus prasošo veselības aprūpi.

Sāpīgās atvadas

Pavadot pēdējo nakti mūsu jaukā mītnes nostūrī, es nespēju iemigt. Tik daudz iespaidu ņirb manu acu priekšā: skaistā daba, jaukie cilvēki un šis man tik atpazīstamais šeit pasniegtais ēdiens. Man ir sāpīgi apzināties, ka uz šīs zemes man nav īstas dzimtenes / mājvietas⁴ – ar visu manu iedabu un mentalitāti un ar manu pasaules izjūtu es iederos šeit labāk nekā Vācijā. Nemiera tirdīts esmu dzīvojis Vācijā, mainot vairākas dzīves vietas pavisam piecās vācu federālajās zemēs, un nevienā no tām es neiedzīvojos tik strauji / neatradu tik strauju pieslēgšanos kā šeit – zemē, kuras valodu neesmu apguvis, kaut arī mani senči pārvaldīja to tekoši. Esmu iemīlējis šo zemi un tās cilvēkus, it kā tā būtu mana dzimtā zeme.

⁴Vācu vārds “dzimtenes” apzīmējums ir “Heimat”, kam ir nedaudz atšķirīgs semantiskais fons: tas neliek uzsvartu tik daudz uz dzimto vietu, bet gan uz mājvietu – vietu, kur kāds ir guvis patiesas mājas un vispirms izjūt savu vēsturisko piederību, kaut arī piedzimšanas un uzaugšanas aspekts tajā arī spēlē lielu lomu, tomēr tas te nav vienīgais jēgas pavediens. Tikām vārds “tēvzeme” ir tulkojams arī vāciski semantiski 1:1 – “Vaterland”, tomēr autors šo vārdu nelieto un izvēlas šo daudz ietilpīgāko, bet arī no latviskā vārda “dzimtene” nedaudz atšķirīgo apzīmējumu “Heimat”. Tulk. piez.